

13. Галаган В.И. Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К., 1992.
14. Чучукало О. Поняття техніко-криміналістичного забезпечення судового слідства // Право України. – 2003. – № 1. – С. 67-70.
15. Хараберюш І.Ф. Спеціальна техніка в органах внутрішніх справ: Загальна частина: Навч. посіб. – 2-е вид., перероб. і доп. – Донецьк, 2009.
16. Мазниченко Ю.О. Використання інтелектуальних інформаційних технологій у техніко-криміналістичному забезпеченні слідчих дій та оперативно-розшукових заходів // Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності: Матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. – К., 2009. – С. 182-183.
17. Ревака В.М. Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – Харків, 2006.
18. Бондар В.С. Проблеми теорії і практики використання спеціальних криміналістичних знань в розслідуванні крадіжок з проникненням у житло: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К., 2008.
19. Сергєєва Д.Б. Зняття інформації з каналів зв'язку: кримінально-процесуальні і криміналістичні засади: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К., 2008.
20. Сокиран М.Ф. Процесуальні і тактичні питання використання звуко-, відеозапису в кримінальному судочинстві України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К., 2008.
21. Рыбальский О.В. Некоторые проблемы современной фоноскопической экспертизы // Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності: Матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. – К., 2009. – С. 18-20.
22. Криминалистика: Учеб. для вузов / Под ред. Р.С. Белкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2003.
23. Ландау И.Л. Проблемы технические и процессуальные использования видеозаписи на предварительном следствии // Актуальные вопросы уголовного права и процесса. – Калининград, 1987. – С. 130-138.
24. Белкин А.Р. Теория доказывания: Науч.-метод. пособие. – М., 1999.
25. Використання оперативно-технічних засобів у протидії злочинам, що вчиняються у сфері нових інформаційних технологій: Монографія. – К., 2007.

Надійшла до редакції 31.08.2012

Ю.А. Чаплинська
кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.98

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Висвітлено актуальні проблеми організаційно-тактичного забезпечення проведення слідчого експерименту. Проаналізовано наявні у юридичній літературі точки зору щодо цього питання, запропоновано організаційні заходи і тактичні прийоми проведення слідчої дії.

Ключові слова: *слідчий експеримент, організація, тактика, організаційне забезпечення, тактичні прийоми, відтворення.*

Рассмотрены актуальные проблемы проведения следственного экспе-

римента. Проаналізовані існуючі в юридическій літературі мненія по цьому вопросу, предложены организационные мероприятия и тактические приемы проведения следственного действия.

Ключевые слова: следственный эксперимент, организация, тактика, организационное обеспечение, тактические приемы, воспроизведение.

This scientific article is about treatment of the actual problem questions of carrying out of investigatory experiment. The author has analyzed the points of view available in the legal literature on these questions and offered the tactical method of carrying out of investigatory actions.

Keywords: *investigatory experiment, interrogation, tactics, tactical method, reproduction.*

Постановка проблеми. Актуальність даної статті зумовлюється недостатньою науковою розробленістю і великою практичною значущістю системи організаційно-тактичного забезпечення проведення слідчих дій, зокрема, слідчого експерименту, яка може бути використана в слідчій, оперативно-розшуковій, судово-експертній практиці.

При розслідуванні різноманітних видів злочинів, особливо тяжких, зокрема, умисних вбивств, розбійних нападів, вимагань, захоплення заручників, незаконного виготовлення зброї, боєприпасів, вибухівок, наркотичних засобів або психотропних речовин, документів, печаток та ін., нерідко виникає необхідність, окрім перевірки та уточнення показань підозрюваних, проводити деякі експериментально-дослідницькі дії. Проведення випробувань може бути спрямовано на встановлення можливості сприйняття особою певних фактів або явищ, здійснення нею конкретних дій, наявності або відсутності певних вмінь й навичок та ін. Проведення таких експериментальних дослідів здійснюється за допомогою такої слідчої дії, як «слідчий експеримент». На підставі вивчення кримінальних проваджень (367) та опитування співробітників слідчих підрозділів (289) можна дійти висновків, що така слідча дія проводилася лише у 4 % випадків від загальної кількості справ, а у 23 % – її проведення було очевидною необхідністю, але під час досудового розслідування не робилося. Вказане деякою мірою знижує якість проведення досудового слідства в цілому. Окрім того, 48 % слідчих вказали на необхідність оновлення та удосконалення організаційно-підготовчих і тактичних заходів проведення слідчого експерименту із урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

Активна протидія досудовому розслідуванню, багатоепізодність і складність кримінальних проваджень, тривалість злочинної діяльності та наявність численних протиріч й істотних розбіжностей зумовлюють важливе організаційно-тактичне значення слідчого експерименту. Зважаючи на це, ефективне проведення цієї слідчої дії багато у чому залежить від правильного та ефективного володіння й оперування слідчими тактичними прийомами і застосування їх у правоохоронній практиці.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Загальна тактика проведення слідчого експерименту досить повно висвітлена вченими-криміналістами та процесуалістами у кримі-

налістичній літературі. Зокрема, вагомий внесок у розробку наукових основ проведення слідчого експерименту зробили відомі вчені-криміналісти та процесуалісти: Л.Е. Ароцкер, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, П.Д. Біленчук, О.М. Васильєв, Н.І. Гуковська, Ф.В. Глазирін, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, Є.Д. Лук'янчиков, М.В. Салтевський, Л.А. Соя-Сірко, В.М. Тертишник, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько, Ш.Ш. Ярамиш'ян та багато інших. Значущість проведених наукових досліджень безперечна і досить велика, оскільки ця слідча дія широко застосовується у правоохоронній практиці і є розповсюдженим способом збирання фактичних даних. Однак детальнішого висвітлення потребують питання організації і тактики проведення слідчого експерименту із урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики. Отже, метою цієї статті є висвітлення особливостей організаційно-тактичного забезпечення проведення слідчого експерименту із урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

Виклад основного матеріалу. Слідчий експеримент є окремою слідчою дією, яка полягає у здійсненні дослідів з метою перевірки – чи могли відбутися за певних умов ті або інші події і яким саме чином. Експеримент (від лат. слова *experimentum* – іспит, дослідження) – це штучна систематична зміна умов явища, що знаходиться під наглядом, та його зв'язків з іншими явищами. Слідчий експеримент необхідно відрізнити від експерименту як загальнонаукового методу дослідження, який використовується як пізнавальний прийом під час проведення окремих слідчих дій. Вказана слідча дія є сильним психологічним засобом впливу на його учасників, оскільки отримані результати нерідко наочно свідчать про можливість або неможливість існування певного явища чи події, а спростувати їх підозрюваним буває досить важко. Тому слідчий експеримент є необхідним, а нерідко незамінним, способом перевірки й отримання нових доказів.

Слідчий експеримент належить до похідних слідчих дій і проводиться, як правило, на подальших етапах досудового розслідування. Однак, на думку С.І. Новикова та Ш.Ш. Ярамиш'яна, несвоєчасне проведення цієї слідчої дії негативно позначається на якості досудового розслідування, особливо у тих випадках, коли перевіряються обставини, що пов'язані із видимістю, оглядовістю, обстановкою місцевості, яка швидко змінюється [1, с. 10]. Тому у таких випадках слідчий експеримент повинен проводитися у системі першочергових слідчих дій.

Отже, слідчий експеримент – це пізнавальна слідча дія, сутність якої полягає у проведенні досліджень, пов'язаних із встановленням, перевіркою або оцінкою слідчих версій про можливість або неможливість існування тих чи інших фактів, що мають значення для кримінального провадження [2, с. 5].

На думку І.М. Лузгіна, сутність експериментального методу дослідження фактів і явищ полягає у такому вивченні об'єкта, коли дослідник активно впливає на нього шляхом створення штучних умов, необхідних

для виявлення відповідних властивостей, або ж шляхом зміни ходу процесу у певному напрямку. Зміст даного методу складають будь-які випробування, за допомогою яких виділяють явище, що цікавить, з різноманіття інших, та пізнають його природу, сутність і походження, що дозволяє дійти достовірного висновку щодо можливості існування в схожих умовах аналогічного явища у минулому або майбутньому [3].

Процесуальний порядок проведення слідчого експерименту регламентований ст. 240 Кримінального процесуального кодексу України.

Головною метою слідчого експерименту є встановлення, перевірка, уточнення та оцінка тих чи інших фактів, що мають значення для кримінального провадження.

До основних завдань слідчого експерименту можна віднести таке:

- встановлення точного механізму учинення кримінального правопорушення;
- перевірка висунутих слідчих версій;
- виявлення причин і умов, що сприяли або перешкождали учиненню кримінального правопорушення;
- перевірка й уточнення фактичних даних, одержаних за результатами проведених окремих слідчих дій;
- отримання нових доказів;
- встановлення й усунення протиріч у показаннях підозрюваних, обвинувачених, свідків та потерпілих;
- визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину та ін.

Дослідження слідчої практики дозволяє дійти висновків, що у правоохоронній практиці проводяться такі види слідчих експериментів:

- 1) встановлення можливості спостереження або сприймання якого-небудь факту чи явища;
- 2) встановлення можливості існування якого-небудь факту чи явища;
- 3) встановлення можливості здійснення якої-небудь дії в певних умовах;
- 4) встановлення наявності або відсутності у конкретної особи певних професійних вмінь та навичок;
- 5) встановлення можливості учинення тих або інших дій за визначений час;
- 6) встановлення послідовності розвитку певної події та механізму кримінального правопорушення чи окремих його елементів;
- 7) встановлення меж поінформованості особи про факти, що цікавлять слідство.

На підставі узагальнення правоохоронної практики, вивчення кримінальних проваджень та опитування слідчих можна вказати, що до основних тактичних умов проведення слідчого експерименту можна віднести:

1. Проведення слідчого експерименту в умовах, максимально наближених до тих, у яких відбувалася подія, факт або явище.

Усі експериментальні дії доцільно проводити за оптимальних умов у

тих місцях, де і відбувалася досліджувана подія. У цьому випадку слідчий повинен враховувати місце, час, період доби, погодні й кліматичні умови, освітлення, тривалість, темп та послідовність дій, обставини, які не підлягають відтворенню, та ін. Особливо це стосується дослідів, при яких перевіряється можливість спостереження або сприймання якого-небудь факту (явища); існування якого-небудь факту (явища); здійснення якої-небудь дії за певних умов або встановлення послідовності розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів.

Слідчий повинен штучно створити обстановку, яка спонукатиме особу добровільно виконувати дії, які розкривають зміст відомої тільки їй інформації, зокрема, про підготовку, вчинення та приховування кримінальних правопорушень, наявність попередньої злочинної змови та ін. Якщо обстановка, де планується провести експериментальні дії, зазнала суттєвих змін, то вдаються до реконструкції. Реконструкції необхідно піддавати не усю обстановку, а окремі її елементи, які є важливими для дослідів.

2. Використання під час експерименту тих же приладів, механізмів, пристроїв та матеріалів, що використовувалися під час злочинної події.

Під час проведення дослідницьких дій (випробувань) доцільно використовувати такі ж прилади, механізми, пристрої та матеріали, що застосовувалися і при учиненні злочинів. Не доцільно під час проведення експериментальних дій використовувати об'єкти, які є речовими доказами за кримінальною справою, що зумовлюється можливістю їх знищення або пошкодження. При неможливості використання вказаних об'єктів у експерименті слідчий може застосувати предмети-аналоги або натурні макети. Вказане певним чином може вплинути на психологічні позиції злочинців і викликати у них переживання, аналогічні тим, які вони відчували під час учинення злочинів, що може сприяти щирому зізнанню.

Зокрема, В.О. Коновалова та Ф.В. Хоменко вказують, що макетування створює емоційну настроєність та сприяє виникненню асоціативних зв'язків, які можуть бути використані для з'ясування обставин, що мають значення у справі, і робить результати більш переконливими [4, с. 10–16; 5, с. 30–34].

Категорично забороняється проводити експерименти з використанням об'єктів, які є небезпечними для життя та здоров'я громадян, пов'язаних із загрозою знищення (пошкодження) державного чи індивідуального майна громадян, порушенням громадського порядку або приниженням честі та гідності людини.

3. Неодноразове й поетапне (стадійне) проведення дослідів та повторення випробувальних дій у змінних умовах.

Усі дослідницькі дії повинні проводитися неодноразово і у змінних умовах з метою забезпечення достовірності та виключення можливості отримання випадкових результатів. Наприклад, при встановленні можливості сприймати мають бути продемонстровані різні об'єкти, щоб можна було переконатися у стійкості їх розпізнавання суб'єктом експерименту.

Головною метою неодноразового повторення дослідницьких дій є отримання постійного та достовірного результату. Кількість повторень визначається слідчим залежно від характеру справи, тривалості кожного дослідження та ситуації, що склалася. Проводити дослідження необхідно поетапно, тобто уся досліджувана подія розбивається на певні етапи. За кожним вказаним етапом проводиться окреме дослідження і за результатами усі вони об'єднуються, дозволяючи слідчому отримати уявлення про усю подію в цілому. Поетапне проведення слідчого експерименту можливе за умови, якщо це не впливає на загальний темп його проведення.

4. Обмежена кількість учасників слідчої дії та проведення необхідних експериментально-дослідницьких дій (випробувань), максимально схожих з тими, що мали місце у дійсності (за послідовністю, способом, характером, темпом тощо).

Варто вказати, що усі експериментальні дії та випробування, що застосовуються під час слідчої дії, не повинні граничити з учиненням нового аналогічного кримінального правопорушення. Проте інколи вони можуть бути пов'язані зі спричиненням виправданого та незначного матеріального збитку, наприклад, під час проведення експериментальних випробувань технічних виробів на їх міцність.

5. Залучення свідка, потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого до проведення експерименту. При проведенні анкетування і опитування серед працівників слідчих підрозділів ми дійшли до висновку, що до експериментальних дій підозрювані та обвинувачені залучалися у 89% випадків. Залучення свідків і потерпілих може дозволити чіткіше відтворити ті чи інші обставини події.

6. Проведення слідчого експерименту з кожним підозрюваним (обвинуваченим) окремо. Так, у тих випадках, коли виникає необхідність провести слідчий експеримент з кількома підозрюваними або обвинуваченими (наприклад, затримано декілька членів організованого злочинного угруповання), слідчий повинен виїхати на місце і провести дослідницькі дії з кожною особою окремо.

У юридичній літературі вчені зазначають, що слідчий експеримент можна проводити за участю усіх обвинувачених одночасно з урахуванням конкретних обставин справи [10, с. 36; 11, с. 328]. На нашу думку, проведення експериментальних дій за участю кількох злочинців одночасно є недопустимим, оскільки тягне за собою можливість узгодження ними своїх позицій та дій. Окрім того, пояснення одного учасника експерименту будуть мати навідний характер для інших. Вказаний тактичний прийом дозволяє запобігти попередній змові співучасників між собою та негативному впливу їх один на одного.

Не рекомендується проводити досліди за участю слідчого або понятих. У тих випадках, коли немає можливості залучити до проведення експерименту саму особу, яка учинила кримінальне правопорушення (зокрема, знаходиться у розшуку, переховується від слідства та суду, відмовляється співпрацювати зі слідством), то у цьому разі можуть бути

підібрані інші особи (статисти), які схожі за своїми анатомічними та функціональними ознаками з підозрюваними, а слідчий разом із понятими повинен спостерігати за проведенням дослідів.

Вказані тактичні умови слідчого експерименту охоплюють усю сукупність тактичних прийомів, що можуть бути застосовані слідчим під час розслідування кримінальних правопорушень.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, при розслідуванні багатоепізодних кримінальних справ, складних кримінальних правопорушень, особливо вчинюваних організованими злочинними групами та злочинними організаціями, слідчим необхідно пам'ятати, що вони мають масштабний (за територіальністю) характер, що ускладнює проведення слідчого експерименту за усіма виявленими епізодами злочинної діяльності не лише через дефіцит часу, але й через недостатність необхідних сил та засобів. У таких випадках доцільно обов'язково проводити цю слідчу дію на місцях вчинення найбільш складних і значних для кримінального провадження епізодів злочинної діяльності групи. За іншими епізодами у таких умовах необхідно обмежитися ретельним слідчим оглядом, додаючи до нього схеми, які власноручно виконані злочинцями, в яких відбиваються усі істотні риси й особливості місць подій і динаміка окремих злочинних дій. Графічні зображення ретельно перевіряються показаннями потерпілих, свідків та інших співучасників злочинної діяльності. Однак вказана рекомендація може бути реалізована лише у виняткових випадках [8, с. 425].

Висновок. Слідчий експеримент є найбільш трудомісткою і складною слідчою дією, оскільки в ньому бере участь значна кількість осіб. Результати правильно проведеної слідчої дії відіграють важливу роль у процесі доведення вини осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, особливо при їх відмові від раніше даних показань або у випадку смерті. Якісне та ефективне проведення цієї слідчої дії вимагає ретельної підготовки, чіткої організації та використання низки тактичних прийомів й комбінацій, що дозволить одержати правдиві показання та довести причетність певних осіб до злочинної діяльності.

Бібліографічні посилання

1. Новиков С.И., Ярамышьян Ш.Ш. Следственный эксперимент при расследовании дорожно-транспортных происшествий : учебное пособие / Новиков С.И., Ярамышьян Ш.Ш. – К., 1986.
2. Белкин Р.С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике / Белкин Р.С. – М., 1964.
3. Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования / Лузгин И.М. – М., 1973.
4. Коновалова В.Е. Психологическая характеристика следственного эксперимента / Коновалова В.Е. // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1976. – № 12. – С. 10–16.
5. Хоменко Ф.В. Застосування науково-технічних засобів при відтворенні обстановки та обставин події / Хоменко Ф.В. // Радянське право. – 1968. – № 11. – С. 30–34.
6. Гуковская Н.И. Следственный эксперимент : пособие для следователей / Гуковская Н.И. – М., 1958.
7. Криміналістика : підручник для студ. юрид. спец. вищих закладів освіти / Гліб-

ко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін. / за ред. В.Ю. Шепітька. – К., 2001.

8. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія / Чаплинський К.О. – Дніпропетровськ, 2011.

Надійшла до редакції 26.12.2012

І.О. Шинкаренко

кандидат психологічних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.98

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗШУКУ БЕЗВІСНО ЗНИКЛИХ НЕПОВНОЛІТНІХ

У статті проведено психолого-тактичний аналіз діяльності оперативних підрозділів ОВС з розшуку безвісно зниклих неповнолітніх. Виходячи з особливостей психомоделі неповнолітнього з девіантною поведінкою надані практичні рекомендації спрямовані на підвищення ефективності розшуку безвісно зниклих неповнолітніх.

Ключові слова: *девіантна поведінка, безвісно зниклі, особливості психологічного портрету неповнолітніх, оперативне опитування.*

В статті проведено психологічний аналіз діяльності оперативних підрозділів ОВС по розшуку безвісно зниклих неповнолітніх. Виходячи з особливостей психомоделі неповнолітнього з девіантною поведінкою надані практичні рекомендації спрямовані на підвищення ефективності розшуку безвісно зниклих неповнолітніх.

Ключевые слова: *девіантное поведение, безвестно исчезнувшие, особенности психологического портрета несовершеннолетних, оперативный опрос.*

In the article the analysis of activity of operative subdivisions of OVC is conducted from a search obscurely of disappearing minor. Coming from the features of психомоделі minor with a девіантною conduct practical recommendations are given sent to the increase of efficiency of search obscurely of disappearing minor.

Keywords: *conduct, obscurely disappearing, features psychological to the portrait of minor, operative questioning.*

Постановка проблеми. Підлітки, які самовільно залишили сім'ї, навчально-виховні заклади та спеціальні установи для неповнолітніх поповнюють ряди підлітків, які ведуть антигромадський спосіб життя, бродяжать та жебракують. Нерідко ці діти вчиняють злочини або самі стають їх жертвами.

Означене потребує від оперативних підрозділів міліції здійснення профілактичних заходів та впровадження новітніх прийомів розшуку неповнолітніх. Означене не можливо без використання знань юридичної психології та розробки тактики розшуку та роботи у середовищі неповнолітніх з девіантною поведінкою. Важливе місце повинно мати використання знань психології, що дозволить більш ретельно планувати опе-